

UOT 82

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.4.9>

GÜLNAR QƏMBƏROVA*

UŞAQ DRAMATURGIYASININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalədə qeyd edilir ki, uşaq dramaturgiyası uşaq auditoriyasının yaş, psixoloji və emosional xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə formalaşan xüsusi bir ədəbi sahədir. Bu dramaturgiya növü həm bədii-estetik, həm də tərbiyəvi funksiya daşıyır və uşaqların dünyagörüşünü, mənəvi keyfiyyətlərini və sosial davranışlarını formalaşdırmağa yönəlir. Uşaq dramaturgiyasında mövzu seçimi əsasən dostluq, mərhəmət, vətənpərvərlik, təbiət sevgisi və xeyirlə şərin mübarizəsi kimi mənəvi dəyərlərə əsaslanır. Qəhrəmanlar sadə və aydın xarakterlərlə təqdim olunur ki, uşaqlar onları asanlıqla qavraya bilsinlər.

Məqalədə uşaqlar üçün yazılmış əsərlərin dil və üslub cəhətdən sadə, emosional və anlaşılıqlı olmasından bəhs edilir. Qeyd edilir ki, fantastik elementlər və obrazlı təsvirlər isə uşaqların təxəyyülünü genişləndirir. Dramaturji quruluş yığcam, dinamik və aydın məntiq üzərində qurularaq mənəvi nəticə ilə tamamlanır. Musiqi, rəngkarlıq və vizual elementlərin geniş tətbiqi uşaq tamaşalarının təsir gücünü artırır. Nəticə etibarilə uşaq dramaturgiyası həm estetik zövq formalaşdırır, həm də tərbiyəvi və pedaqoji dəyər daşıyan mühüm bir sahə kimi uşaqların şəxsiyyət inkişafında böyük rol oynayır.

Açar sözlər: uşaq dramaturgiyası, teatr, uşaq psixologiyası, bədii obraz, tərbiyəvi funksiya, dil və üslub, fantastika, səhnə əsəri

Giriş

Uşaq ədəbiyyatının mühüm sahələrindən biri olan uşaq dramaturgiyası məktəbəqədər və məktəb yaşlı auditoriyaya ünvanlanan səhnə əsərlərini əhatə edir. Dram əsərlərinin bu xüsusi istiqaməti həm bədii-estetik, həm də tərbiyəvi funksiyaları ilə seçilir. Uşaqlara yönəlmiş pyeslərin əsas məqsədi onların dünyagörüşünü formalaşdırmaq, əxlaqi dəyərləri aşılamaq, sosial davranış modellərini mənimsətmək və təxəyyül imkanlarını genişləndirməkdən ibarətdir. Bu baxımdan uşaq dramaturgiyası həm xüsusi yanaşma, həm də peşəkar bədii ustalığ tələb edən çətin, lakin vacib bir sahədir.

Uşaq dramaturgiyası dünya ədəbiyyatında XIX əsrdən etibarən inkişaf etməyə başlasa da, XX əsrdə daha geniş miqyasda yayılmış və müstəqil bir sahə kimi formalaşmışdır. Azərbaycanda bu proses XX əsrin əvvəllərində pioner teatrlarının yaradılması və məktəb səhnə dərnəklərinin təşkili ilə sürətlənmişdir. Abdulla Şaiq, Süleyman Sani Axundov, Məmməd Səid Ordubadi kimi yazıçıların, daha sonra isə Uşaq Teatrının fəaliyyəti bu janrın inkişafına mühüm təsir göstərmişdir.

Uşaq dramaturgiyasının əsas xüsusiyyətlərini müəyyən edən mühüm cəhətlərdən biri mövzu seçiminin uşaqların psixoloji, emosional və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olmasıdır. Dram əsərlərində dostluq və həmrəylik, doğruluq və ədalət, vətənpərvərlik, təbiətə qayğı, ailə dəyərləri, xeyirlə şərin mübarizəsi kimi mövzulara üstünlük verilir. Bu mövzular uşağın mənəvi inkişafına, davranış və xarakter formalaşmasına, dünyagörüşünün genişlənməsinə xidmət edir. Uşaq dramaturgiyasının qəhrəmanları da əsasən aydın xarakterə malik olur. Onlar xeyir və şər qütbləri kimi qabarıq şəkildə verilir ki, uşaq üçün mesaj daha açıq və anlaşılıqlı olsun. Pyeslərdə qəhrəman uşaq obrazları, müdrik yaşlılar, sehrli və fantastik varlıqlar, təbiət qüvvələrinin personifikasiyası və heyvan obrazları kimi tipik qəhrəmanlara tez-tez rast gəlinir. Bu qəhrəmanlar uşaq marağı ilə səsleşdiyi üçün dramaturji əsərin təsir gücü artmış olur [4, s.78].

Uşaq dramaturgiyasının dili sadə, anlaşılıqlı və təbii olmalı, uşağın təfəkkür tərzinə, nitq səviyyəsinə uyğun şəkildə qurulmalıdır. Qısa dialoqlar, emosional vurğular, yüngül yumor, bəzən isə sehrli-realist üslub onun dil strukturunu zənginləşdirir. Bu dil həm estetik zövq formalaşdırmaqlı, həm də uşağın nitq inkişafına müsbət təsir göstərməlidir. Dramaturji quruluş isə daha dinamik və yığcam olur; hadisələr ardıcılıqla inkişaf edir, münəqişə sadə və aydın şəkildə təqdim olunur. Əsərin başlanğıcında problem qoyulur, davamında qəhrəmanın sınaqları verilir, kulminasiya emosional gərginliyə gətirib çıxarır və finalda mütləq mənəvi nəticə ilə tamamlanır. Bu struktur uşağın baş verənləri izləməsinə və mənə çıxarmasını asanlaşdırır [2, s.33].

Uşaq dramaturgiyası tərbiyəvi funksiyası ilə diqqət çəkir. Dram əsərləri vasitəsilə uşaqlara düzgün davranış, əməksevərlik, məsuliyyət, empatiya, cəmiyyətə adaptasiya bacarıqları və mənəvi

dəyərlər aşılamaq mümkündür. Pyes həm didaktik, həm də əyləncəli olmalı, uşağı yormadan ona dəyərli mesajlar çatdırmalıdır. Uşaqların təxəyyülünün zəngin olması dramaturgiyada fantastik elementlərin geniş istifadəsinə şərait yaradır. Personifikasiyalardan, sehri hadisələrdən, qeyri-adi məkan və zaman təsvirlərindən istifadə əsəri daha rəngarəng və cazibədar edir.

Səhnə təsirini gücləndirmək üçün uşaq dramaturgiyasında musiqi, rəqs, ritmik hərəkətlər, kukla və maska elementləri, rəngarəng dekorasiyalar geniş tətbiq olunur. Bu cür vizual və səsli bağlı vasitələr uşağın diqqətini səhnəyə cəlb edir və əsərin emosional təsirini artırır [1, s.34].

Uşaq dramaturgiyası yalnız ədəbi hadisə deyil, həm də mühüm pədaqoji vasitədir. Teatr tamaşaları uşaqlarda emosional zəkanın inkişafına, sosial bacarıqların formalaşmasına, kollektiv fəaliyyətə meylin artmasına, estetik düşüncənin dərinləşməsinə və özünüifadə qabiliyyətinin güclənməsinə xidmət edir. Uşaq pyesləri məktəblərdə, teatr dərnəklərində və müxtəlif mədəni mərkəzlərdə geniş şəkildə istifadə edilir və uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Uşaq dramaturgiyası uşaqların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə qurulan, onların mənəvi və estetik inkişafına yönəlmiş xüsusi ədəbi sahədir. Mövzuların sadəliyi, obrazların aydınlığı, dilin səmimiyyəti və səhnə quruluşunun dinamizmi bu janrın əsas məziyyətlərini təşkil edir. Uşaq dramaturgiyası gələcək nəslin yaradıcı təfəkkürünün, mənəvi dəyərlərinin və estetik zövqünün formalaşmasına mühüm töhfə verir.

Uşaq dramaturgiyası ədəbiyyatın mühüm sahələrindən biri kimi daim inkişaf edir, mövzu və forma baxımından yenilənərək dövrün çağırışlarına uyğunlaşır. Müasir uşaq dramaturgiyasında yazıçı və dramaturqlar uşaqların yaş xüsusiyyətlərini, psixologiyasını, estetik zövqünü və maraqlarını nəzərə alaraq əsərlər yaradırlar. Bu əsərlər həm yazılı ədəbiyyatda, həm də teatr səhnələrində öz əksini tapır və kiçik yaşlı tamaşaçıların dünyagörüşünün formalaşmasına xidmət edir.

Uşaq dramaturgiyası ənənə ilə innovasiyanın vəhdəti üzərində qurulur. Müəlliflər bir tərəfdən klassik uşaq ədəbiyyatının dəyərlərini qoruyub saxlayır, digər tərəfdən isə müasir uşağın düşüncə tərzinə uyğun yeni ideyalar və ifadə vasitələri tətbiq edirlər. Bu vəhdət dramaturgiyanı həm estetik, həm də pədaqoji baxımdan zənginləşdirir, onun təsir dairəsini genişləndirir [7, s.66].

Mövzu baxımından uşaq dramaturgiyası uşaqları düşündürən və maraqlandıran məsələlərə — dostluq, cəsarət, doğruluq, fədakarlıq, təbiətə sevgi, sosial münasibətlər və fantastik aləmlə bağlı ideyalara müraciət edir. Formaca isə pyeslər daha dinamik, yığcam, uşaqların diqqətini cəlb edəcək şəkildə qurulur; dil sadə və emosional, kompozisiya isə aydın və izlənməsi asan olur.

Digər janrlarla müqayisədə uşaq dramaturgiyasının nümunələri sayca az olsa da, bu sahənin yenilənməsi və canlanması daim diqqət mərkəzindədir. Dramaturqlar uşaqların daxili dünyasını daha dərinləndirən anlamağa çalışır və səhnəyə uşağın estetik zövqünü, təsəvvürünü, yaradıcılıq düşüncəsini inkişaf etdirən əsərlər gətirirlər.

Uşaq dramaturgiyası təkcə əyləncə üçün nəzərdə tutulmuş sahə deyil, həm də tərbiyə, maarifləndirmə və şəxsiyyətin formalaşdırılması baxımından mühüm vasitədir. O, uşağın emosional, sosial və estetik inkişafına təsir göstərən çoxşaxəli və dinamik bir ədəbi sahə kimi öz əhəmiyyətini qorumaqda davam edir [5, s.24].

Vüqar Haqverdiyevin “Qarınqulu ayı balası” (rus dilində “Медвежонок обжора”) adlı pyes müəllifin uşaq dramaturgiyası sahəsindəki diqqətçəkən nailiyyətlərindən biridir. Bu əsər Rusiyanın Ulyanovsk vilayətində fəaliyyət göstərən “Karabaz-Barabaz” Böyük Kuklalar Teatrında, eləcə də Bryansk vilayətinin Mqlin şəhərindəki 2 nömrəli orta məktəbin nəzdindəki “Kolobok” kukla teatrında səhnələşdirilmişdir. Həmin pyes əsasında Naxçıvan Dövlət Kukla Teatrında, Füzuli Dövlət Dram Teatrında və Qax Dövlət Kukla Teatrında eyniadlı tamaşalar hazırlanmış və bu teatr məkanlarında uğurlu premyeraları gerçəkləşdirilmişdir.

Əsərdə əsas məqsəd – sevimli heyvan obrazları vasitəsilə uşaqlara dostluq, yoldaşlıq, həmrəylik və dürüstlük kimi əxlaqi-mənəvi dəyərlərin aşılması, habelə balacaların həkimə və tibbi prosedurlara qarşı qorxu və narahatlıq hissindən azad edilməsidir.

Çağdaş dövrün uşaq dramaturgiyası ilə bağlı mənzərəsinə nəzər saldıqda, bu sahədə müəyyən canlanma və irəliləyişlərin müşahidə olunduğunu söyləmək olar. Lakin bu irəliləyişin hələ də çox

məhdud olması, illərlə boşluq yaşayan uşaq dramaturgiyasının yalnız bir neçə yeni pyeslə zənginləşməsi, vəziyyətin köklü şəkildə dəyişmədiyini göstərir. Həmin dövrdə nəşr olunan kitab və toplularda uşaq tamaşalarına həsr olunmuş nümunələrin sayca artması müsbət tendensiya kimi dəyərləndirilsə də, ümumi mənzərə yenə də kifayət qədər zəif görünür [3, s.54].

Kiçikyaşlı tamaşaçıların qarşısına çıxarılan səhnə əsərlərinin əksəriyyəti ənənəvi Azərbaycan və rus nağıllarının təkrar süjetlərinə söykənən, yaxud müxtəlif bədii üsullarla dekonstruksiya edilərək yenidən qurulan mətnlərdən ibarət idi. Təəssüf ki, uşaq dramaturgiyası yeni ideya, orijinal süjet və milli müasir mövzular baxımından genişlənməməkdə davam edirdi. Beləliklə, uşaq teatrının repertuarı əsasən tanış nağıl qəhrəmanlarının yeni versiyalarından ibarət olmaqla məhdudlaşdı və bu da uşaq auditoriyasının təxəyyülünün daha dərin səviyyədə stimullaşdırılmasına və onları düşünməyə vadar edən yeni məzmunların yaradılmasına mane olurdu.

Pərvinin “Səhnə” kitabında uşaqlar üçün “Balaca və damda yaşayan Karlson”, “Dəcəl keçi”, “Qoğalın sərgüzəştləri” və “Mauqlinin yeni ili” adlı dörd pyesin yer alması müəyyən irəliləyiş kimi dəyərləndirilə bilər. Bundan başqa, S. Elsevərin “Donu qırmızı” kitabında “Lokomotiv və vaqonları” adlı bir uşaq tamaşasının daxil edilməsi də həmin ilin uşaq dramaturgiyasına əlavə edilmiş nümunələr sırasındadır. Lakin bütün bu əsərlərin böyük bir qisminin ya iqtibas, ya hər hansı povestdən tərcümə, ya da müxtəlif xalq nağıllarının yenidən qurulmuş variantları olması orijinallıq səviyyəsinin hələ də aşağı olduğunu göstərir.

Uşaq dramaturgiyasında yaradıcı yanaşma xüsusi ustalıq və diqqət tələb edir. Uşaqlarla ünsiyyət, onların dünyasına daxil olmaq, dialoq yaratmaq, müxtəlif emosional və psixoloji vasitələrlə əlaqə qurmaq müəllifdən yüksək məsuliyyət və həssaslıq tələb edən prosesdir. Uşaq ədəbiyyatı digər ədəbi sahələrdən fərqli olaraq, təkcə bədii-estetik funksiyanı deyil, eyni zamanda maarifləndirici, tərbiyəedici və öyrədici missiyanı da daşıyır. Buna görə müəllifin yaratdığı hər bir motiv, təqdim etdiyi hər bir obraz uşağın düşüncə tərzinə və davranışına təsir göstərmək potensialına malikdir.

Uşaq üçün yazılan pyesdə müəllif pislilik və naqislik kimi mənfi cəhətləri elə ustalıqla təqdim etməlidir ki, uşaq bu mənzərədən nəticə çıxara bilsin, yanlışın nədən ibarət olduğunu dərk etsin və ondan çəkinməyi öyrənsin. Yəni dramaturgiyanın pedaqoji təsir gücü bilavasitə mətnin quruluşu və müəllifin mövqe düzgünlüyü ilə əlaqədardır [6, s.88].

Uşaq dramaturgiyası həm bədii-estetik, həm də tərbiyəvi məqsədləri uzlaşdıran müstəqil yaradıcılıq sahəsidir. Bu sahənin əsas vəzifəsi uşaq tamaşaçısının yaş xüsusiyyətlərini, psixoloji hazırlığını və dünyaya baxışını nəzərə alaraq hekayə quruluşunu, dil üslubunu, personajları və səhnə kompozisiyasını formalaşdırmaqdan ibarətdir. Belə əsərlər yalnız əyləncə funksiyası daşımır, həm də uşağın əxlaqi dəyərləri, sosial davranış normalarını və dünyanı anlama bacarığını təhlükəsiz şəkildə sınaq biləcəyi bir mühit yaradır. Bu isə müəllifin ideyası ilə uşaq auditoriyasının qavrayış səviyyəsi arasında incə uyğunluq tələb edir.

Uşaq dramaturgiyasının leksik və üslubi xüsusiyyətləri sırasında dilin sadə və ritmik olması, obrazların isə simvolik və arxetipik xüsusiyyətlər daşması mühüm yer tutur. Teatr üçün yazılan uşaq pyeslərində interaktivlik, müxtəlif duyğu kanallarına xitab edən səhnə elementləri (musiqi, hərəkət, vizual təsvirlər) və aktyorla tamaşaçı arasında canlı, hərəkət yönümlü əlaqə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə erkən yaş qrupları üçün nəzərdə tutulan teatrda özünəməxsus dramaturji prinsiplər və “auditoriya-dramaturgiyası” kimi yanaşmalar formalaşdırılmışdır.

Mədəni mühit baxımından uşaq dramaturgiyası həm milli ədəbiyyat və folklor ənənələrindən qaynaqlanır, həm də çağdaş teatr və dramaturgiya təcrübəsində üstünlük təşkil edən inkluzivlik, genderə həssas yanaşma və çoxsəsli mədəni modelləri özündə əks etdirir. Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının inkişaf mərhələləri, Abdulla Şaiq kimi müəlliflərin töhfələri və bu istiqamətdə aparılan yeni araşdırmalar sahənin dinamik şəkildə inkişaf etdiyini sübut edir.

Beləliklə, uşaq dramaturgiyası forma və məzmun baxımından xüsusi peşəkarlıq tələb edən, həm yaradıcılıq, həm də elmi araşdırma üçün geniş imkanlar açan bir sahədir. Müasir dramaturqlar və rejissorlar uşaq tamaşaçısına təhlükəsiz emosional mühit təqdim etməklə yanaşı, onların estetik

qavrayışını, empatiya bacarığını və tənqidi düşüncəsini dəstəkləməlidirlər. Bu məqsədlərə çatmaq üçün yerli və qlobal təcrübələrin öyrənilməsi və yaradıcı şəkildə tətbiqi xüsusilə vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla Şaiq haqqında materiallar və uşaq poeziyası üzrə məqalələr — Edebiyyatqazeti.az və YeniAzərbaycan.com məqalələri (milli nümunələr və tarixi kontekst üçün). (Edebiyyatqazeti.az)
2. Əsgərli Füzuli. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2009.
3. Gilmanov / Galimyan (məqalə): “The Personality of Children's Dramaturgy” (PDF) — uşaq dramaturgiyasının xarakterik cəhətləri və folklor elementlərinin tətbiqi nümunələri. (Lifescience Global)
4. LMDA. LMDA Dramaturgy Bibliography (PDF). League of Professional Theatre/Writing & Dramaturgy resursu — dramaturgiya üzrə geniş bibliografiya və əsas mənbələr. (2021 PDF). (LMDA)
5. Mirzə Ə. Sabir və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı haqqında təhlillər — Edebiyyatqazeti.az (son dövrlərdən nümunələr). (Edebiyyatqazeti.az)
6. “The Dramaturgy of Theatre for Early Years — the follow-up paper.” Mapping Project — esse və dramaturgik yönümlü analiz (online resurs). (
7. «Dramaturgies of Encounter in Theatre for Early Years», Critical Stages — praktik dramaturgiya və TEY nümunələri. (Critical Stages/Scènes critiques)

**AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu,
aparıcı elmi işçi, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: ms.gulnar_babayeva@mail.ru*

Gulnar Gambarova

MAIN FEATURES OF CHILDREN'S DRAMATURGY

The article emphasizes that children's dramaturgy is a specific literary field shaped according to the age, psychological, and emotional characteristics of the child audience. This type of dramaturgy carries both artistic–aesthetic and educational functions and aims to develop children's worldview, moral values, and social behavior. The thematic content of children's plays is largely based on moral concepts such as friendship, compassion, patriotism, love of nature, and the struggle between good and evil. Characters are presented with simple and clearly defined traits so that children can easily perceive and understand them.

The article also discusses the simplicity, emotional clarity, and comprehensibility of the language and style used in children's works. It highlights that the use of fantasy elements and vivid imagery broadens children's imagination. The dramaturgical structure is typically concise, dynamic, and logically coherent, concluding with an instructive moral message. The extensive use of music, color, and visual components enhances the expressive power of children's performances. Ultimately, children's dramaturgy plays a significant role in shaping a child's personality, serving as an important field with both aesthetic and pedagogical value.

Keywords: *children's dramaturgy, theatre, child psychology, artistic image, educational function, language and style, fantasy, stage play*

Гульнар Гамбарова**ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКОЙ ДРАМАТУРГИИ**

В статье отмечается, что детская драматургия представляет собой особую литературную сферу, формирующуюся с учётом возрастных, психологических и эмоциональных особенностей детской аудитории. Этот вид драматургии выполняет как художественно-эстетическую, так и воспитательную функцию, направленную на формирование мировоззрения, нравственных качеств и социального поведения детей. Тематика произведений для детей преимущественно опирается на такие нравственные ценности, как дружба, милосердие, патриотизм, любовь к природе и борьба добра со злом. Герои изображаются простыми и понятными характерами, чтобы ребёнок мог легко их воспринимать.

В статье также подчеркивается, что язык и стиль произведений, написанных для детей, должны быть простыми, эмоциональными и доступными. Использование фантастических элементов и образных описаний способствует развитию детского воображения. Драматургическая структура строится на лаконизме, динамике и логической последовательности и завершается нравственным выводом. Широкое применение музыки, живописи и визуальных средств усиливает выразительность детских спектаклей. В итоге детская драматургия играет важную роль в развитии личности ребёнка и представляет собой значимую область, сочетающую эстетическую и педагогическую ценность.

Ключевые слова: *детская драматургия, театр, детская психология, художественный образ, воспитательная функция, язык и стиль, фантастика, сценическое произведение*

Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 15.10.2025

Son daxilolma tarixi: 18.11.2025